

Hannie Bruijnooge:

Sirene; een zoektocht, een zwerftocht, een Odyssee

De naam Sirene staat voor verlokking en verleiding, maar tegelijkertijd voor de alarmbel die rinkelt over de afnemende belangstelling van jongeren voor literatuur. Het project is een initiatief van de minister van Welzijn, Volksgezondheid & Cultuur* en heeft twee hoofddoelstellingen:

- *het bevorderen van het lezen en het plezier in lezen van leerlingen van twaalf tot en met achttien jaar op de HAVO en VWO;*
- *het tot stand brengen van een structurele samenwerking tussen bibliotheken en scholen voor HAVO en VWO.*

Het project is opgezet in de vorm van een experiment in het knooppunt Arnhem/Nijmegen (het KAN-gebied) en in de provincie Zeeland. Hier zijn docenten en bibliothecarissen op zoek gegaan naar materialen en middelen om de doelstellingen te bereiken. Om alle betrokkenen op de hoogte te houden van de ontwikkelingen verscheen vier keer per jaar de nieuwsbrief Odysseus in beeld.

Hannie Bruijnooge was als projectcoördinator betrokken bij de opzet en uitwerking van het project in de provincie Zeeland. In dit artikel geeft zij een beschrijving van de activiteiten en lespakketten zoals die voor Sirene in Zeeland ontwikkeld zijn.

Centraal thema

Om het project Sirene naar buiten toe als een eenheid te kunnen presenteren, is er voor gekozen alle activiteiten te laten plaatsvinden binnen een centraal thema. De Griekse mythologie in het algemeen en de verhalen van Odysseus in het bijzonder vormen de rode draad in het overgrote deel van de activiteiten. Onder andere door de afnemende betekenis van de klassieke talen in het onderwijs blijkt de kennis over de Griekse mythologie

in het algemeen sterk te verminderen. Juist de mythologische verhalen zijn een belangrijke bron van inspiratie voor onze beschaving. De moderne toehoorder wordt bij het lezen ervan verrast door het psychologisch inzicht en de verlangens en emoties van de mens die in de verhalen een rol spelen. Aan de hand van thema's kunnen verbanden worden gelegd met de hedendaagse literatuur.

Bij het zoeken naar en ontwikkelen van materiaal hebben we in ons achterhoofd gehouden dat leerlingen een ruime keuze aan literatuur (visueel en auditief) geboden moet worden, zonder dat daar onmiddellijk zwaar cognitieve opdrachten aan verbonden worden. Leerlingen moeten de gelegenheid krijgen zelf te luisteren, te snuffelen, een keuze te maken uit het aanbod en hun leeservaringen uit te wisselen, gestimuleerd door verschillende werkvormen. Om dit te bereiken hebben we lespakketten ontwikkeld (zoals 'Film en Boek', 'Odysseus' en het 'Poezieleesdossier') en activiteiten georganiseerd (zoals het literair café) waarin de beleving van literatuur centraal staat. Bij het samenstellen van de lespakketten werkten docenten, bibliothecarissen, de consultant beeldende vorming van de stichting vmc Zeeland, de directeur van een plaatselijke bioscoop en de boekhandel in werkgroepen samen. Hieronder worden de lespakketten en het organiseren van een literair café beschreven.

Film en boek

Als onderdeel van de beeldcultuur waarmee jongeren tegenwoordig veelvuldig worden geconfronteerd, kan film bij uitstek een motiverende functie voor literatuur vervullen. Daarom zijn voor de bovenbouw van HAVO en VWO een drietal lespakketten ontwikkeld met als thema 'film en boek'. Bij de lespakketten zorgt de bibliotheek voor voldoende exemplaren van de literatuur en de bijbehorende videobanden. Bovendien maakt ze afspraken met de bioscoop over het bekijken van de film.

Het is belangrijk om op te merken dat film in dit lesmateriaal een middel is en geen doel. De literaire tekst staat centraal. Zo kan film fungeren als bewijs van het tegenwoordig in

zwang zijnde begrip 'intertextualiteit'. Het kan een thema in beeldtaal concretiseren, een bepaald genre verduidelijken en tonen hoe spanning wordt opgebouwd. Natuurlijk kan de film vergeleken worden met het verfilmde boek, waarbij aandacht kan worden besteed aan specifieke film- en romaneigenschappen. Deze laatste vorm van omgaan met film in literatuurlessen is een belangrijk onderdeel van de twee lespakketten 'Van twee naar één naar twee' en 'Wie ben ik en wie zijn wij'.

VAN TWEE NAAR EEN NAAR TWEE In het lespakket 'Van twee naar één naar twee' staat de roman *Het gouden ei* van Tim Krabbé en de verfilming *Spoorloos* centraal, met als thema het klassieke liefdesconcept van de onbereikbare geliefde en het verlangen tot vereniging/hereniging. De hoofdpersoon Rex is al jaren wanhopig op zoek naar zijn vriendin, die op hun vakantie naar Frankrijk van het ene op het andere moment spoorloos is verdwenen.

Het lespakket bestaat uit vijf lessen. In het leerlingenkatern wordt de roman *Het gouden ei* geïntroduceerd door ander andere een krantenbericht ('Jonge vrouw uit Luik verdwijnt op busreis naar Spanje'), het bericht dat Tim Krabbé inspireerde tot het schrijven van de roman. Daarna volgen tekstfragmenten uit Plato's *Het Symposium* (over het scheiden der geslachten) en de bijbel (het paradijsverhaal). In de volgende lessen wordt ingegaan op het maken van verfilmingen en op de belangrijke rol van de ruimte binnen een film. Hierbij kunnen de leerlingen kiezen uit opdrachten voor het maken van maquettes en fotoreportages. Vervolgens wordt de roman centraal gesteld aan de hand van affectieve en cognitieve vragen. In de laatste les kan de film *Spoorloos* vertoond worden.

WIE EN IK EN WIE ZIJN WIJ In het lespakket 'Wie ben ik en wie zijn wij' rond de boeken *Supertex* en *Hoffman's honger* van Leon de Winter staat het begrip 'identiteit' centraal. Aan de hand van een ruime poëziebijlage, een bijzonder Reinaertverhaal, een fragment van G.L. Durlacher, een verhaal van Marcel Möring en het werk van Leon de Winter worden leerlingen in zes lessen geconfronteerd met de (joodse) identiteitsproble-

matiek. Omdat de lessen redelijke onafhankelijk van elkaar zijn opgebouwd, is het ook mogelijk keuzes te maken.

HEB JE DAT BOEK AL GEZIEN? Het derde lespakket 'Heb je dat boek al gezien?' legt, in vergelijking met de eerdergenoemde, meer de nadruk op het verfilmen van literatuur. In dit pakket wordt aandacht besteed aan het schrijven van een scenario, de mise-en-scène, camerastandpunt en perspectief. Er wordt gewerkt met de boeken en de verfilming van *Oeroeg* van Hella Haasse en *De kleine blonde dood* van Boudewijn Büch.

In les 1 ervaren de leerlingen dat een tekst bij verschillende mensen verschillende beelden oproept en dat de verfilming van een boek altijd de persoonlijke verbeelding van de cineast is. In les 2 krijgt onder andere het begrip 'scenario' handen en voeten. De leerlingen krijgen een globaal overzicht van het proces dat begint wanneer een auteur de filmrechten van een boek verkoopt en eindigt wanneer de film in de roulatie wordt gebracht. Via opdrachten, die passen bij elk stadium in het tot stand komen van een film, ervaren ze dat het verfilmen van een boek een zeer arbeidsintensief en geldverslindend proces is. Ze worden uitgenodigd om na te denken over de manier waarop de cineast zijn idee over het boek heeft uitgewerkt. In het leerlingenkatern is een tekstfragment uit *Oeroeg* opgenomen en van hetzelfde fragment een stuk uit het scenario. In opdracht 2 moeten de leerlingen het fragment en het scenario met elkaar vergelijken (zie afbeelding 1). In les 3 spelen 'tijd' en 'ruimte' een belangrijke rol. Ter afsluiting van het lespakket 'Heb je dat boek al gezien?' bekijken de leerlingen de film *De kleine blonde dood* of *Oeroeg* (op video of in de bioscoop).

EVALUATIE Uit de reacties van docenten en leerlingen blijkt dat de lespakketten over 'film en boek' zeer positief zijn ontvangen. Bij de evaluatie van het laatstgenoemde lespakket gaf 68 procent van de leerlingen aan dat ze door de lessen meer belangstelling hebben gekregen voor boeken. (Dit terwijl in het lespakket meer dan in de beide vorige, een groter accent op de film wordt gelegd). Leerlingen gaven bij de evaluatie van de lespakketten rond Tim Krabbé en Leon de

Opdracht 2.

De onheilspellende sfeer van het nachtelijke meer wordt in het boek uitgebreid beschreven. Hoe heeft de scenarist Johans angst duidelijk gemaakt?

.....
.....

Het costuum van Deppoh, een 'krijgertje', komt in het boek niet voor. Wat kan de bedoeling van deze scène zijn geweest? Wat wil de scenarist hier aantonen?

.....
.....

In het boek krijgt Johan pas dagen nadat hij weer tot bewustzijn is gekomen, de juiste toedracht van het ongeluk te horen. Hoe is dat in het scenario?

.....
.....

Waarom zou de scenarist voor deze oplossing hebben gekozen?

.....
.....

Afbeelding 1: Opdracht voor het vergelijken van een boekfragment en een scenario uit Oeroeg.

Winter aan vaker op een dergelijke manier met literatuur te willen werken.

De ervaringen en de manier waarop door bibliotheken kan worden gewerkt rond film en literatuur is vastgelegd in *Film en Literatuur. Stappenplan* (1996).

Odysseus

Naast de lespakketten rond film en boek is het lespakket 'Odysseus' ontwikkeld. De keuze voor de Odyssee is ingegeven door het feit dat leerlingen relatief weinig over de klassieke cultuur weten terwijl de invloed ervan op onze hedendaagse cultuur bijzonder groot is. Er is vooral aandacht besteed aan het bij elkaar brengen van titels die thematisch in verband staan met de Odyssee. De gelezen teksten worden vergeleken met momenten uit de Odyssee waardoor leerlingen culturele en historische verschillen en overeenkomsten ontdekken. In de *Didactische handleiding bij Op reis met Odysseus* (1996) zijn lessuggesties opgenomen waarmee docenten aan het werk

kunnen. De aandacht voor de eigen leesbeleving van leerlingen staat centraal. Via voorbeeldlessen en informatie over boeken wordt aandacht besteed aan de vakken Nederlands, Frans, Duits, Engels, klassieke talen, aardrijkskunde, geschiedenis, maatschappijleer, tekenen en handvaardigheid, waardoor met het lespakket vakoverstijgend kan worden gewerkt. Uitvoerige informatie over dit lespakket kunt u vinden in het artikel 'CKV-1 bestaat soms al: het Zeeuwse Odyssee-project' van Cor Geljon dat verschenen is in *Levende Talen* (1996).

Poëzieleesdossier

In het kader van Sirene zijn op Scholengemeenschap Scheldemond in Vlissingen in september 1993 de toenmalige brugklassers (MAVO/HAVO en HAVO/VWO) begonnen met het aanleggen van een poëzieleesdossier, dat zij tijdens hun hele verdere schoolloopbaan zullen aanvullen. In het fraaie cahier dat de leerlingen gebruiken, nemen zij ongeveer

vier gedichten per jaar op. Deze gedichten zijn behandeld in de lessen Nederlands. De persoonlijke verwerking van de gedichten in het leesdossier is begeleid tijdens de lessen Nederlands en tekenen. Hoe een en ander in zijn werk ging, is vastgelegd in de docentenhandleiding *Wij tekenen voor poëzie* (1996). Nannette Kneepkens, een van de betrokken docenten, vertelt er meer over in het artikel 'Wij tekenen voor poëzie' dat u kunt vinden op pagina 111 van dit nummer.

Literair café

Naast lespakketten zijn er activiteiten ontwikkeld, zoals het organiseren van een literair café.

Het initiatief voor het organiseren van een literair café gaat uit van de docent, meestal de docent Nederlands, de leerlingen of de bibliothecaris. Middels de door Sirene Zeeland verspreide nieuwsbrief *Odysseus in beeld* is men op de hoogte van de mogelijkheid een literair café te organiseren. De kosten zijn grotendeels voor rekening van Sirene. Voorop staat dat de leerlingen nauw betrokken zijn bij de voorbereidingen. Het is hún literair café. De bibliothecaris van de plaatselijke bibliotheek zorgt voor voldoende boeken en achtergrondinformatie over de auteur. Hieruit is door de docent, leerlingen en de bibliothecaris gezamenlijk een 'leerlingenkatern' samengesteld. Deze katernen zijn ter voorbereiding in de lessen Nederlands besproken.

Docent en leerlingen gaan in samenwerking met de bibliotheek aan de slag. Meestal werkt een bepaalde klas de verschillende organisatorische aspecten verder uit. Leerlingen kiezen, in overleg met de docent en de bibliothecaris, de auteur, nemen zelf contact op met de Stichting Schrijvers School Samenleving om zijn komst contractueel vast te leggen en besluiten waar het literair café zal worden gehouden. De leerlingen vullen in overleg met de auteur, hun docent en de bibliothecaris, het programma verder in. Er wordt een draaiboek gemaakt waarin de volgende vragen worden beantwoord: Wie ontvangt de auteur? Wie regelt de aankleding van de zaal? Wie benadert de boekhandel voor een boekenstand? Wie interviewt de auteur? Wie zorgt voor bijvoorbeeld het muzikale intermezzo? Wie verzorgen een toneeloptreden?

Wie maakt vragen voor de literaire quiz? Wie zorgt voor de publiciteit, zowel intern als extern? Wie zorgt dat de auteur na afloop in zijn hotel komt?, etcetera. Dit alles afhankelijk van de verschillende onderdelen van het programma. De leerlingen bereiden deze onderdelen individueel of in groepjes voor.

Zo hebben leerlingen op verschillende plaatsen in de provincie ontmoetingen met auteurs georganiseerd. Een paar voorbeelden: leerlingen ontvangen Ronald Giphart op een prachtig Middeleeuws kasteel achter de duinen bij Domburg, ontmoeten Herman Pleij tijdens een Middeleeuwse avond met toneel, zang (docenten traden op als heuse troubadours) en dans in de kantine van de school. Mensje van Keulen geeft acte de présence in het jazzcafé in Terneuzen en een vijftal zeer mondige leerlingen voelen Leon de Winter aan de tand ter afsluiting van een voor docenten en bibliothecarissen georganiseerde studiedag.

Leerlingen zijn heel goed in staat zelf een literair café te organiseren.

Het programma bestaat regelmatig uit meer dan alleen voorlezen uit eigen werk en een interview met de schrijver. Om de feestvreugde te verhogen is er muziek, toneel of een literaire quiz, zoals het voorbeeld 'Een avond met Ronald Giphart' laat zien (zie afbeelding 2).

De gehele projectperiode hebben leerlingen literaire cafés georganiseerd. Het is juist de eigen betrokkenheid die ervoor zorgt dat een dergelijke activiteit succesvol is.

Evaluaties wijzen uit dat met name deze manier van werken bijdraagt tot het vergroten van het enthousiasme van leerlingen. Zoals ze zelf zeggen: 'Een literair café moet beslist vaker worden georganiseerd'.

Na afloop van de experimenten zijn de ervaringen vastgelegd in *Literair café. Stappenplan* (1996). Hierin zijn praktische tips opgenomen met betrekking tot de voorbereiding, de financiering en de organisatie.

De klas als leeskring

Een andere activiteit was het houden van leeskringen. In de periode maart tot en met mei 1995 lazen leerlingen boeken voor de

Een avond met Ronald Giphart

Op 9 december 1993 organiseerden de leerlingen van klas VWO 5A van een scholengemeenschap in Middelburg een bijzonder geslaagde literaire avond met Ronald Giphart. Al vroeg in de avond vertrokken zo'n 150 leerlingen en hun docenten met de bus naar het, achter de duinen gelegen, kasteel Westhove in Domburg. Allereerst was daar een zogenaamd "literair diner" met de schrijver waarna de feestelijke avond kon beginnen. De auteur droeg voor uit eigen werk, werd geïnterviewd, door een docent, over "Giph" en "Ik ook van jou" en er was een literaire quiz waarin sommige leerlingen een boek uitbeeldden terwijl anderen moesten raden om welk boek het ging. Er waren zo'n 20 winnaars die allemaal, van de plaatselijke boekhandel, een boek van Giphart cadeau kregen. De anderen togen in de dagen daarna en masse naar de plaatselijke boekhandel om "Giph" te kopen. Het in Middelburg best verkochte boek in de maand december.

EEN AVOND MET RONALD GIPHART

1. Introductie
2. 'Ik ben de verhalen die ik vertel'
3. Ik ook van jou
4. Kleine pauze
5. De Grote Literaire Quiz
6. Vragenronde
7. Pauze
8. Giph
9. Afsluiting

Afbeelding 2: Literair café met Ronald Giphart.

Nederlandse kinderjury. Bibliotheacarissen maakten een voorselectie uit de lijst van in 1994 voor het eerst verschenen jeugdboeken in de C-categorie (voor kinderen van twaalf tot en met veertien jaar). Om ervoor te zorgen dat de zestien geselecteerde titels door

zoveel mogelijk leerlingen konden worden gelezen, hebben de bibliotheken gezorgd voor extra exemplaren. De boeken zijn uitgeleend via de schoolbibliotheek. Zowel klassikaal als buiten de les zijn de leeservaringen uitgewisseld. Al dan niet in samenwerking

met de docent Nederlands traden de bibliothecarissen op als leeskringbegeleider. In een introductiebijeenkomst werd doel en werkwijze van de jury besproken. Daarna lezen de leerlingen minimaal vijf boeken. In één of twee vervolgbijeenkomsten werden de veelgelezen boeken besproken en meningen uitgewisseld. De activiteiten werden feestelijk afgesloten met een film- of schrijversbezoek. De experimenten laten zien dat leerlingen door het uitwisselen van leeservaringen tot lezen worden gestimuleerd. De docent en de bibliothecaris zijn de begeleiders. Zij schepden de voorwaarden voor het optimaal functioneren van een kinderjury. De manier waarop is gewerkt werd vastgelegd in *De klas als leeskring* (1996).

Studiedagen

Binnen Sirene zijn niet alleen activiteiten voor leerlingen ontwikkeld. Voordat er goed lesmateriaal ontwikkeld kon worden en voordat men hiermee goed zou kunnen werken, hadden ook de docenten en de bibliothecarissen behoefte aan informatie en scholing. Voor hen werden studiedagen en cursussen georganiseerd om:

- informatie over het project te verschaffen;
- contacten tussen docenten en bibliothecarissen te bevorderen;
- gedachten uit te wisselen over de rol die literatuuronderwijs en bibliotheek kunnen spelen op het gebied van leesbevordering.

In november 1993 vond de eerste studiemiddag plaats onder de titel 'Leesplezier en literatuuronderwijs'. De echte deskundigen (Herman Pleij, Harry Bekkering en Cor Geljon) gingen in hun lezingen in op de vraag of het eigenlijk wel zo erg gesteld is met het leesgedrag van leerlingen en of het literatuuronderwijs daarvan eigenlijk wel de schuld kon worden gegeven. De middelen die de docent ter beschikking staan om het leesgedrag te beïnvloeden en het leesplezier te bevorderen werden besproken. Aandacht werd besteed aan verfilmde literatuur, het gebruik van klassieke teksten en het gebruik van jeugdliteratuur. De consulent jeugdbibliotheekwerk van de Zeeuwse Bibliotheek ging uitgebreid in op de ondersteunende rol die de

openbare bibliotheek kan bieden. In een discussie kwam naar voren kwam dat docenten behoefte hebben aan een duidelijk overzicht van materialen en mogelijkheden van de openbare bibliotheek (een brochure voor docenten) en een contactpersoon in de plaatselijke bibliotheek.

De tweede en derde studiemiddag kregen een meer praktische invulling.

Met de Odyssee van Homerus als uitgangspunt werd op de tweede studiedag 'De Odyssee in de klas' in maart 1994 in de Zeeuwse Bibliotheek een voorbeeld gegeven van de manier waarop thematisch werken gestalte kan krijgen en op welke manier een thema vakoverstijgend kan worden benaderd. Het lespakket 'Odysseus' was inmiddels gereed en deze studiedag had tot doel docenten van alle vakgebieden enthousiast te maken voor het werken met het materiaal. De onderwerpen die aan de orde kwamen, waren de wijze waarop de Odyssee is ontstaan, de invloed die het verhaal heeft op de hedendaagse literatuur, de manieren waarop de docent in zijn lessen met de Odyssee kan werken, de wijze waarop het Odysseusverhaal terugkomt in de beeldende kunst en de ondersteuning die de openbare bibliotheek kan bieden als docenten met het lespakket willen gaan werken. Omdat het pakket vakoverstijgend is, waren docenten van allerlei vakgebieden op de tweede studiemiddag aanwezig.

Onder de titel 'Sirene een Odyssee' blikten we op een studiemiddag in november 1995 terug op de plannen en activiteiten. Docenten en bibliothecarissen namen deel aan workshops rond film en boek, de klas als leeskring, poëzieleesdossier, literair café, jeugdliteratuur in het voortgezet onderwijs en het lespakket 'Odysseus'. Wie er nog niet mee gewerkt had kon kennis nemen van de ervaringen van anderen en velen raakten enthousiast om er zelf mee te gaan werken. Tegelijk met de workshops was er voor rectoren, bibliotheekdirecties en vertegenwoordigers van provinciale en landelijke organisaties een apart programma. Zij blikten vooruit naar de toekomst, waarin in Zeeland verder gewerkt gaat worden aan leesbevordering. De instellingen die partici-

Kinderboekenkwis

Deze boeken hebben de afgelopen 20 jaar een Gouden Griffel gekregen.

Sommige titels kloppen echter niet helemaal. Zet de juiste titel erachter.

Door wie zijn ze geschreven? Zet de juiste letter voor het nummer van het boek.

N.B. Het zijn allemaal boeken voor 12 jaar en ouder. Zoals je ziet zijn er minder schrijvers dan boeken. Dat klopt. Een van de schrijvers heeft voor meer dan één boek een Gouden Griffel gekregen!

1. Keizer van Katoren,.....	a. Thea Beckman
2. Het malle ding van Elastiek,.....	b. Anton Quintana
3. De Turk en de kat van tante Da,.....	c. Karel Eykman
4. Het wereldje van Jan Ligthart,.....	d. Guus Kuijer
5. Kruistocht in onderbroek, ...	e. Willem Wilmink
6. De kinderen van het Zevende Woud,.....	f. Henk Barnard
7. Krassen in het tafellaken,.....	g. Els Pelgrom
8. Zeegezicht,.....	
9. De bananenkoning,.....	h. Simone Schell
10. Kleine Wapper en Lange Sofie,.....	i. Wim Hofman
11. Liefdesverdriet,.....	j. Jan Terlouw
12. Waar het hart vol van is,.....	k. Leonie Kooiker
13. Het wil maar niet vlotten,.....	l. Jaap ter Haar
14. De eiereters,.....	

Afbeelding 3: Kinderboekenquiz tijdens de cursus Jeugdliteratuur.

peerden in het project richtten in de loop van 1997 het Platform Leesbevordering op.

Cursussen

PROJECTMATIG WERKEN Iedere openbare bibliotheek met een HAVO/VWO-school in haar werkgebied heeft bij de start van het Sireneproject een bibliothecaris aangesteld als contactpersoon voor het voortgezet onderwijs. Deze bibliothecarissen waren betrokken bij de opzet en uitvoering van activiteiten op plaatselijk niveau. Zij hielpen bijvoorbeeld bij het opzetten van een literair café, coördineerden het samenstellen van een leerlingenkatern, stelden boekenlijsten samen, leverden een boekenkist bij de lespakketten rond film en boek, maar hadden nog weinig ervaring met een projectmatige manier van werken. Voor hen is daarom de cursus 'Projectmatig werken' georganiseerd, een tweedaagse cursus die tot doel had bibliothecarissen te scholen in het zelf opzetten van leesbevorderende, resultaat gerichte activiteiten. Aan de hand van concrete voorbeelden kwam aan de orde

op welke wijze een project gestart kan worden, wie erbij betrokken zijn of moeten worden, welke beslissingen wanneer en door wie genomen moeten worden, welke financiële middelen nodig zijn om het project te kunnen uitvoeren, op welke manier de voortgang wordt bewaakt en hoe een project beheerst kan worden. Uitvoerig is stilgestaan bij de manier waarop bibliotheken de contacten met de scholen in hun werkgebied verder kunnen uitbouwen, gebruikmakend van de in het kader van Sirene ontwikkelde materialen.

Ook directies vervullen een belangrijke rol bij het opzetten en uitvoeren van projecten, veelal in de voorwaardenscheppende sfeer. Daarom is in een aparte bijeenkomst voor directies van bibliotheken aandacht besteed aan de rol van de directie als opdrachtgever.

CURSUS JEUGDLITERATUUR Uit contacten met docenten Nederlands bleek dat zij niet of nauwelijks op de hoogte zijn van het fantasische aanbod aan jeugdliteratuur waarmee in

het voortgezet onderwijs kan worden gewerkt. Ten dele komt dit doordat daar in de opleiding van docenten niet of nauwelijks aandacht aan wordt besteed. Om het gebruik van jeugdliteratuur in de onderbouw van het voortgezet onderwijs te bevorderen is voor docenten Nederlands de 'Cursus Jeugdliteratuur' ontwikkeld. In het eerste deel stond jeugdliteratuur in het algemeen centraal. Tijdens de eerste cursusavond werd de kennis van docenten ten aanzien van jeugdliteratuur gepeild door middel van een kinderboekenquiz (zie afbeelding 3).

Tijdens de cursus werd onder andere ook het leerplan *Fictie in de basisvorming* (1993) van de SLO besproken waarna aandacht werd besteed aan de mogelijke benaderingen van het gebruik van jeugdliteratuur:

- de *didactische* benadering waarbij jeugdliteratuur wordt opgevat als leerstof;
- de *pedagogische* benadering waarbij de docent zich beperkt tot boekpromotie en zich onthoudt van verwerkingsmethoden of andere lessen in het lezen;
- een combinatie hiervan, rekening houdend met en afgestemd op het niveau en de belangstelling van de hele klas, maar ook van de individuele leerling.

De docenten moesten antwoord kunnen geven op de vraag welke benadering de sectie koos ten aanzien van jeugdliteratuur en fictieonderwijs. Verder werd uitvoerig ingegaan op de inhoud van de jeugdboeken zelf, de bijbehorende secundaire literatuur en de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur, waarbij thematisch lezen een belangrijk hulpmiddel kan zijn.

In het tweede deel van de cursus werd de groep deelnemers gesplitst. Een deel van de docenten en bibliothecarissen nam deel aan het onderdeel 'poëzie' (hoe kan ik met gedichten aan de slag?) en een ander deel aan het onderdeel 'film' (wat is er en hoe kan ik daarmee werken in de klas?). Later is ook het onderdeel 'drama' aan de cursus toegevoegd.

Voor de contactpersonen in de plaatselijke bibliotheek lag er na afloop van de cursus een duidelijke taak. De aanzet tot het gebruik van jeugdliteratuur is gegeven, bibliothecarissen zorgden voor de benodigde materialen en

gaven aan welke ondersteuning ze docenten kunnen bieden, maar het is van belang hieraan een vervolg te geven. Bibliothecarissen moeten het voortouw nemen. Zij kennen als geen ander het aanbod aan jeugdliteratuur en ondersteunende materialen. Het is aan hen de docenten systematisch op de hoogte te houden van nieuwe materialen en voorbeelden van de manier waarop hiermee gewerkt kan worden.

DRAMA EN LEESBEVORDERING In samenwerking met de Stichting vmc (Zeeuwse Raad voor Volksgezondheid, Maatschappelijke Ontwikkeling en Cultuur) zijn een tweetal activiteiten rond drama als middel tot leesbevordering opgezet, de eerste voor de leerlingen, de tweede voor docenten.

Allereerst is tijdens het jaarlijks terugkerend Provinciaal jongeren theaterfestival gewerkt rond de verhalen van Odysseus. In slechts drie zaterdagmiddagen hebben zo'n 30 leerlingen van één Brabantse en tien Zeeuwse scholen onder leiding van ervaren regisseurs gewerkt aan de totstandkoming van een dynamische en verrassende voorstelling rond de verhalen over Odysseus. Ter voorbereiding lazen de leerlingen het in het kader van Sirene samengestelde leerlingenboek *Op reis met Odysseus* (1996) en zetten hun eigen interpretatie op de planken (zie afbeelding 4).

Een van de regisseurs heeft de ervaringen beschreven in *Van literatuur naar drama* (1996), een handleiding voor docenten. Doel van de handleiding is docenten een praktijkgerichte aanpak te bieden voor het werken met drama als middel tot leesbevordering. Naast aanwijzingen voor het kiezen van een verhaal wordt aandacht besteed aan de organisatie in de klas, warming-up's, de eerste kennismaking met het verhaal, het werken aan een presentatie en het werken naar een grote voorstelling. Ook zijn lesvoorbeelden opgenomen (zie afbeelding 5).

CURSUS DRAMA EN LEESBEVORDERING Omdat drama door docenten in het voortgezet onderwijs niet makkelijk wordt opgepakt als middel tot leesbevordering is de cursus 'Drama en leesbevordering' georganiseerd. Met de docentenhandleiding als basis hebben docenten in zes avonden de benodigde vaardigheden geleerd om in de praktijk met

Afbeelding 4: Scène uit de Odyssseusuitvoering van het scholierenfestival in Goes.

drama te werken. Onder begeleiding van de docente Naveen Visser heeft iedere deelnemer daarna gewerkt met drama in de klas. De deelnemers maakten zelf een draaiboek voor de manier waarop ze met een bepaalde tekst in de klas wilden werken. Het was de bedoeling de leerlingen door rollenspel, warming-up en gerichte oefeningen, aan de hand van de tekst, tot een kleine presentatie te laten komen. Op deze manier wordt duidelijk welke problemen zich bij het werken met drama in de klas kunnen voordoen en op welke manier deze kunnen worden opgelost.

Brochure voor docenten

Uit contacten tijdens de studiedagen en cursussen is gebleken dat docenten in het voortgezet onderwijs niet of nauwelijks op de hoogte zijn van de materialen en mogelijkheden die de bibliotheken kunnen bieden. Inzicht in deze mogelijkheden kan het literatuuronder-

wijs verlevendigen en jongeren helpen hun weg te vinden in de hoeveelheid informatie. Vandaar dat in Zeeland de brochure *De Bibliotheek.....een open boek* is samengesteld. Aan de hand van hoofdstuktitels als 'niet alleen boeken', 'wie de jeugd heeft', 'wat en waar', 'hoe vind ik wat ik zoek' en 'leesbevordering' wordt duidelijk op welke manier de bibliotheek het voortgezet onderwijs van dienst kan zijn. Niet alleen de dienstverlening van de Zeeuwse bibliotheek als openbare bibliotheek, maar ook haar dienstverlening als provinciale bibliotheekcentrale en als wetenschappelijke bibliotheek wordt uitvoerig onder de aandacht gebracht. De Zeeuwse bibliotheek speelde een belangrijke rol binnen Sirene. Als centraal coördinatiepunt van Sirene Zeeland was de bibliotheek projectverantwoordelijk en had ze, dankzij de inzet en tijd van veel medewerkers, een belangrijke voortrekkersrol.

Rol van docenten en bibliothecarissen

Hoewel in de aanvang van het project niet kon worden gesproken van een gelijkwaardige samenwerking tussen bibliotheken en scholen, trad er in de loop van de projectperiode een verbetering op. Door intensieve samenwerking ontstond bij docenten en bibliothecarissen inzicht in elkaars werksort. De samenwerking wierp zijn vruchten af. Op plaatselijk niveau, aangestuurd door een provinciaal coördinator, zijn boekhandels, bibliotheken, jongerencentra en bioscopen zodanig bij de activiteiten betrokken dat het opzetten van leesbevorderende activiteiten ook na afloop van Sirene een vervolg krijgt.

De rol van de docent als intermediair tussen jongeren en literatuur is van cruciaal belang, zeker in een project als hiervoor omschreven. Het enthousiasme waarmee docenten door henzelf gelezen literatuur onder de aandacht van leerlingen brengen is leesbevorderend, maar niet iedere leerling krijgt les van een docent die goed op de hoogte is van de hedendaagse literatuur voor jongeren en daar op een buitengewoon enthousiaste manier iets van doorgeeft. Het is docenten niet altijd kwalijk te nemen dat het enthousiasme ontbreekt: de enorme werkdruk en de veranderingen in het onderwijs zijn er de oorzaak van dat niet iedereen op de hoogte is van de meest recente, aansprekende literatuur. Sirene Zeeland heeft een poging gedaan docenten behulpzaam te zijn bij het verlevendigen van het literatuuronderwijs. Dat is gelukt, zo blijkt uit schriftelijke en mondelinge evaluaties. Bij het werken met de verschillende lespakketten, het organiseren van literaire cafés en alle andere activiteiten blijft de enthousiaste betrokkenheid van de docent echter van groot belang. Daar waar de docent zelf enthousiast met het materiaal heeft gewerkt en daar waar veelvuldiger leesbevorderende activiteiten hebben plaatsgevonden, valt een groter effect te constateren dan op scholen die slechts bij één enkel experiment zijn betrokken.

Docenten reageren enthousiast op de ontwikkelde materialen en vragen de Provinciale

Stuurgroep herhaaldelijk naar de manier waarop de op gang gekomen samenwerking tussen plaatselijke openbare bibliotheken en scholen voor HAVO/VWO verder kan worden uitgebouwd. Een aspect dat speciale aandacht verdient. In samenwerking met alle in Zeeland bij het project betrokken organisaties werd in de loop van 1997 het Platform Leesbevordering opgericht.

Bibliothecarissen ervoeren in een project als Sirene dat docenten nog veel te weinig op de hoogte zijn van de dienstverlening van openbare bibliotheken. Vooral tijdens de eerste studiedag bleek de houding van docenten ten opzichte van de deskundigheid van de bibliothecaris zeer negatief. Opmerkingen als 'wat doe je als bibliothecaris bij deze werkgroep, je hebt toch geen inbreng' en 'wij kunnen het zelf wel, we hebben de bibliotheek niet nodig' toonden dat er heel wat werk moest worden verzet voordat van enige gelijkwaardige samenwerking kon worden gesproken. Dat er toch op plaatselijk niveau structurele samenwerking tot stand is gebracht, is mede te danken aan de enorme inzet van de bibliothecarissen. Het instellen van een provinciaal coördinatiepunt is bij de opzet en uitvoering van activiteiten en bij het tot stand komen van plaatselijke samenwerking van cruciaal belang gebleken.

Op plaatselijk niveau zijn de activiteiten in toenemende mate gecoördineerd door de bibliothecarissen. Het aantal klassenbezoeken is toegenomen en docenten vragen vaker naar materiaal ter ondersteuning van de lessen. De samenwerking krijgt gestalte, maar neemt in het licht van de basisvorming en met name de Tweede Fase (de rol van de mediatheek in het studiehuis) nog in omvang toe. Met Sirene is de aanzet al gegeven.

Bibliotheekfiliaal

Er is geïnventariseerd in hoeverre de doelgroep jongeren, die een opleiding volgt op scholen voor HAVO/VWO, te segmenteren is naar leesgedrag en informatiebehoefte. De resultaten van dit onderzoek hebben er ondermeer toe geleid dat op één school voor HAVO/VWO in samenwerking met de openbare

5.3 Gericht gesprek

Het gericht gesprek is een gesprek dat gestuurd wordt door de docent. De bedoeling is dat er iets van het dramatische konflikt, dat verborgen in het verhaal zit, duidelijk wordt voor de groep. Een konflikt is voelbaar en dus straks speelbaar. Een spel waarin konflikten uitgespeeld worden gaat verder dan alleen een illustratie van het verhaal en is spannender.

Om de dramatische konflikten uit een verhaal te lichten, kan men zoeken naar tegenstellingen, zowel in personen als in situaties.

Om een idee te geven van tegenstellingen die bruikbaar zijn voor drama volgen hier een aantal tegenstellingen die in het voorbeeldverhaal 'Op reis met Odysseus' te vinden zijn:

- de passieve Telemachos tegenover de actieve vrijers
- de onverschilligheid van de bedienden bij de aankomst van Athene tegenover de gastvrijheid van Telemachos
- de moedeloosheid van Telemachos versus de krachtige Telemachos na de komst van Athene
- het verdriet van Eurykleia over het vertrek van Telemachos tegenover zijn opgetogenheid
- Telemachos als slap ventje in het begin tegenover zijn heldhaftige vader Odysseus
- en zo zijn er nog meer tegenstellingen te vinden.

Naast het zoeken naar deze tegenstellingen is het ook goed alvast te zoeken naar het hoogtepunt of keerpunt (de climax) in het verhaal. Dit is een punt waar alle verhaallijnen als het ware naar toe werken en waarop het dramatisch konflikt wordt opgelost of veranderd. Dit moet uiteraard een belangrijke scene in het spel worden, omdat hier iets gebeurt waar het blijkbaar om gaat.

In het voorbeeldverhaal is het keerpunt of hoogtepunt het verhaal dat koning Menelaos vertelt aan Telemachos: hieruit blijkt dat Odysseus nog leeft en naar huis terug gaat komen. En dit is het nieuws waarvoor Telemachos zijn queeste ondernomen heeft.

Afbeelding 5: Voorbeeld van het werken met drama.

bibliotheek een interessant experiment van start is gegaan. De Openbare Bibliotheek Vlissingen opende een filiaal in Scholengemeenschap Scheldemond. De bestaande collectie is grondig gesaneerd en aangevuld met lees- en informatieve boeken en door jongeren veel gebruikte informatie uit de openbare bibliotheek, zoals achtergrondinformatie over uiteenlopende onderwerpen, auteursinformatie, Literom, etcetera. De openingstijden zijn aanzienlijk verruimd. Het bezit van de schoolbibliotheek is opgenomen in de catalogus van alle bibliotheken in Zeeland waardoor leerlingen meteen kunnen zien of een boek elders aanwezig is en eventueel kan worden aangevraagd.

Specifieke aandacht is besteed aan de leescollectie voor leerlingen in de onderbouw. Leerlingen maken gebruik van een volwaardige bibliotheekvoorziening zowel op het gebied van lees- als informatieve materialen. Daarnaast zijn tijdschriften en dag- en weekbladen in de collectie opgenomen. Een vijftal medewerkers van de openbare bibliotheek Vlissingen zijn verantwoordelijk voor het goed functioneren van de schoolbibliotheek. Zij verrichten er bij toerbeurt werkzaamheden en ondersteunen de vrijwilligers (ouders) bij het uitlenen. Deze vorm van dienstverlening (beschikbaar stellen van collecties, personeel en in toenemende mate organiseren van activiteiten) heeft een positieve invloed op

het leesgedrag van leerlingen, zo blijkt uit onderzoek. De manier waarop de school in meer onderwijsinhoudelijk opzicht gebruik maakt van de bibliotheek moet nog verder worden uitgebouwd. De aanpak is veelbelovend. In het licht van de basisvorming en de Tweede Fase krijgt deze unieke vorm van samenwerking verder gestalte.

Tot slot

Het project Sirene heeft een schat aan informatie opgeleverd. De ontwikkelde producten zijn in het voorjaar van 1996 overgedragen aan de Stichting Lezen. Zij is verantwoordelijk voor landelijke implementatie.

Het eindresultaat is een uitgewerkte handleiding die in het najaar 1997 verschijnt. Deze handleiding, die wordt samengesteld door de Stichting Schrijvers School Samenleving, heeft als werktitel: *Praktijkboek Leesbevordering*. Hierin wordt beschreven hoe de belangstelling voor literatuur bij leerlingen van scholen voor HAVO/VWO kan worden gestimuleerd, welke producten daarvoor zijn ontwikkeld en welke werkvormen kunnen worden toegepast².

Noten en literatuur

- 1 Het ministerie werd geadviseerd door de Stichting Lezen. De projectmatige begeleiding was in handen van SARDES (Stichting Advisering Research en Dienstverlening in de Educatieve Sector). SSS (Stichting Schrijvers School Samenleving) verzorgde de inhoudelijke begeleiding.
- 2 Wie meer wil weten over de activiteiten die in Zeeland hebben plaatsgevonden kan hiervoor contact opnemen met Hannie Bruijnooge, Zeeuwse bibliotheek, postbus 8004, 4330 EA Middelburg, telefoon 0118: 65 43 17.

Boer, M. de, D. Prak & E. Wagemans, 'Fictie in de basisvorming, een leerplan' in: *Tsjip* 3/4, 1993, blz. 7-65.

Cursus Jeugdliteratuur. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

De klas als leeskring. Verslag experimenten Sirene Zeeland. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Didactische handleiding bij Op reis met Odysseus. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Doeselaar, F.P. van, *Van twee naar één naar twee*. Docentenhandleiding en leerlingkatern. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Doeselaar, F.P. van, *Wie ben ik en wie zijn wij*. Docentenhandleiding en leerlingkatern. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Film en literatuur. Stappenplan. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Geljon, C. 'CKV-1 bestaat soms al: het Zeeuwse Odysseeproject' in: *Levende Talen*, 512, 1996, blz. 437-439.

Hootegeem, M. van, *De bibliotheek een open boek. Wegwijzer voor het voortgezet onderwijs*. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1995.

Knulst, W., G. Kraaykamp, *Leesgewoonten: een halve eeuw onderzoek naar het lezen en zijn belagers*. Rijswijk, Sociaal Cultureel Planbureau, 1996.

Literair café. Stappenplan. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Odysseus in beeld. Nieuwsbrief van het leesbevorderingsproject Sirene, 12-18 jarigen HAVO/VWO. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1993-1996.

Op reis met Odysseus. De tekst van de Odyssee boek 1 tot en met 9. Middelburg, Zeeuwse bibliotheek, 1996.

Projectmatig werken. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, 1995.

Provinciale Stuurgroep HAVO/VWO, *Projectplan 1993-1995*. Middelburg, Stuurgroep HAVO/VWO, 1993.

Ruardi, M., J. Klopogge, *Project Literatuur 12-18 jarigen*. Amsterdam, Stichting Schrijvers School Samenleving, 1992.

Visser, N., *Van Literatuur naar drama. Een handleiding voor docenten in het voortgezet onderwijs*. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.

Wij tekenen voor poëzie. Handleiding Poëzieleesdossier. Middelburg, Zeeuwse Bibliotheek, 1996.